

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та
національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ЛЮБАРЧУК Яна Миколаївна
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 01:343.35
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
СПОСОБИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАСОБИ БОРОТЬБИ З
ПОЛІТИЧНОЮ КОРУПЦІЄЮ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

Любарчук Я. М.
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ДАНКЕВИЧ Євген Михайлович
(прізвище, ім'я, по батькові)

доктор економічних наук, професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **ЛЮБАРЧУК Яна Миколаївна**

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № ____ від «____» грудня 2022 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____
(підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я, прізвище)

«__» грудня 2022 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти ____ **ЛЮБАРЧУК Яна Миколаївна** захистив
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____
(підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я, прізвище)

АНОТАЦІЯ

Любарчук Я. М. Способи виявлення та засоби боротьби з політичною корупцією. – Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”. Поліський національний університет, Житомир, 2022 р.

Кваліфікаційна робота присвячена вирішенню важливої та гострої проблеми розвитку теоретичних і прикладних основ способів виявлення та засобів боротьби з політичною корупцією.

Обґрунтовано, що у найближчій перспективі потрібно більше успіхів у боротьбі з великою корупцією, вчиненою високопосадовцями, щоб створити демонстраційний ефект. У роботі обґрунтовано, що судова влада, прокуратура і парламент зокрема все ще залишаються осередками старих корупційних практик. Встановлено, що у сучасних умовах пріоритетом має бути реформа цих інституцій згори. Наразі ЄС є ключовим гравцем у просуванні цього процесу в Україні і має бути стійким у застосуванні усіх умов. Якщо дозволити культурі корупції вижити і навіть процвітати, це може дискредитувати реформаторський проект в Україні в цілому та його проєвропейський вектор.

У процесі дослідження встановлено, що створення спеціальних антикорупційних органів має як плюси, так і мінуси. Тепер, коли такий підхід застосовано, важливо зробити так, щоб ці органи стали ключовими інституціями системи, а не лише її додатками.

Встановлено, що для того щоб допомогти впоратися з поширеною культурою корупції в Україні, ЄС повинен протистояти спокусі зробити свою політику залежною від технічних орієнтирів і повинен рішуче пам'ятати про загальну політичну картину українського суспільства. Сьогодні Україна перебуває в дуже складній ситуації, і країна, її народ і влада заслуговують на всю можливу допомогу. Однак об'єктивно приплив іноземної допомоги також збільшує ризики корупції.

Ключові слова: публічні установи, адміністративно-територіальна реформа, децентралізація, політична корупція, європейська інтеграція.

SUMMARY

Lubarchuk Y. M. Ways of detection and means of combating political corruption. - Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 "Public management and administration". Polissia National University, Zhytomyr, 2022

The qualification work is dedicated to the solution of an important and acute problem of the development of theoretical and applied foundations of methods of detection and means of combating political corruption.

It is justified that in the near term, more success is needed in the fight against grand corruption committed by high-ranking officials to create a demonstration effect. The work substantiates that the judiciary, the prosecutor's office and the parliament in particular still remain centers of old corrupt practices. It was established that in modern conditions, the priority should be the reform of these institutions from above. Currently, the EU is a key player in promoting this process in Ukraine and must be persistent in the application of all conditions. If the culture of corruption is allowed to survive and even flourish, it can discredit the reform project in Ukraine as a whole and its pro-European vector.

In the process of research, it was established that the creation of special anti-corruption bodies has both pros and cons. Now that this approach is in place, it is important to ensure that these bodies become key institutions of the system and not just its appendages.

It was found that in order to help deal with the widespread culture of corruption in Ukraine, the EU must resist the temptation to make its policy dependent on technical guidelines and must be firmly mindful of the overall political picture of Ukrainian society. Today, Ukraine is in a very difficult situation, and the country, its people and the government deserve all possible help. However, objectively, the influx of foreign aid also increases the risks of corruption.

Keywords: public institutions, administrative and territorial reform, decentralization, political corruption, European integration.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БОРОТЬБИ З ПОЛІТИЧНОЮ КОРУПЦІЄЮ	9
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СПОСОБІВ ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З ПОЛІТИЧНОЮ КОРУПЦІЄЮ	12
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СПОСОБІВ ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З ПОЛІТИЧНОЮ КОРУПЦІЄЮ	17
ВИСНОВКИ	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	27
ДОДАТКИ	33

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В Україні у найближчій перспективі потрібно більше успіхів у боротьбі з великою корупцією, вчиненою високопосадовцями, щоб створити демонстраційний ефект. Судова влада, прокуратура і парламент зокрема все ще залишаються осередками старих корупційних практик. У сучасних умовах пріоритетом має бути реформа цих інституцій згори. Наразі ЄС є ключовим гравцем у просуванні цього процесу в Україні і має бути стійким у застосуванні усіх змін. Якщо дозволити культурі корупції вижити і навіть процвітати, це може дискредитувати реформаторський проект в Україні в цілому та його проєвропейський вектор.

Створення спеціальних антикорупційних органів має як плюси, так і мінуси. Тепер, коли такий підхід застосовано, важливо зробити так, щоб ці органи стали ключовими інституціями системи, а не лише її додатками.

Для того щоб допомогти впоратися з поширеною культурою корупції в Україні, ЄС повинен протистояти спокусі зробити свою політику залежною від технічних орієнтирів і повинен рішуче пам'ятати про загальну політичну картину українського суспільства. Сьогодні Україна перебуває в дуже складній ситуації, і країна, її народ і влада заслуговують на всю можливу допомогу. Однак об'єктивно приплив іноземної допомоги також збільшує ризики корупції.

Ступінь розробленості проблеми. Слід відзначити, що значна плеяда науковців досліджувала дані питання та розробляли власні рекомендації щодо теоретичних і прикладних основ способів виявлення та засобів боротьби з політичною корупцією: Бакуменко В. Д. Адміністративна реформа [2]; Банчук О. Запобігання і протидія корупції в органах місцевого самоврядування. Практичний посібник [3]; Бачинська І. С. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу [4]; Варналій З. С., Буркалецька З. С., Саєнко О. С. Економічна безпека України : проблеми та пріоритети зміцнення [5]; Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та

сучасні прояви. Економічна теорія та історія економічної думки [7]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» [8]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [9]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики» [10]; Індекс сприйняття корупції – 2020 : результати України [15]; Кінаш М. М. Корупція як соціальне негативне явище [16]; Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку – затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН [17]; Конвенція ООН проти корупції (ратифікована Законом України від [18]; Кохан Г.В. Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз [21]; Левчук А. О. Поняття, сутність корупції та корупційних правопорушень [23]; Луценко М. М., Щербина Л. І. Корупція в Україні: сучасний стан і проблеми протидії [24]; Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) [25]; Михненко А. М., Руснак О. В., Мудров А. М. та ін Запобігання та протидія корупції [26]; Пірен М., Ребкало В. Запобігання корупції в системі політико-владних відносин сучасного українського суспільства [29]; Рогульський С.С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні [36]; Стогова О. В. Люстрація як передумова ефективно боротьби з корупцією [37]; Трепак В.М. Особливості дефініції поняття «корупція». Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ [38]. Водночас, багато питань потребує подальшого дослідження.

Метою роботи є дослідження та узагальнення підходів щодо теоретичних і прикладних основ способів виявлення та засобів боротьби з політичною корупцією. Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань: вивчити теоретично-методологічні основи способів виявлення та засобів боротьби з політичною корупцією; запропонувати напрями вдосконалення способів виявлення та засобів боротьби з політичною

корупцією; окреслити концепцію прикладних основ способів виявлення та засобів боротьби з політичною корупцією.

Предметом дослідження є методичні, теоретичні та практичні основи способів виявлення та засобів боротьби з політичною корупцією. Об'єкт дослідження – процес виявлення та засобів боротьби з політичною корупцією.

Теоретичною і методологічною основою кваліфікаційної роботи є загальнонаукова методологія, що передбачає системний аналіз та міждисциплінарний науково-системний підхід до дослідження. Для вирішення поставлених завдань щодо теоретичних і прикладних основ способів виявлення та засобів боротьби з політичною корупцією були використані емпіричні методи, методи порівняльного аналізу та узагальнень статистичних даних та тощо.

Практичне значення отриманих результатів кваліфікаційної роботи полягає в тому, що окремі висновки і узагальнення можуть бути використані для формування і коригування державної політики виявлення та засобів боротьби з політичною корупцією.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи основної частини та висновки до них, висновки та пропозиції, список використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 36 сторінках. Список використаних джерел включає 47 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БОРОТЬБИ З ПОЛІТИЧНОЮ КОРУПЦІЄЮ

Дискусії про боротьбу з корупцією іноді можуть бути дещо заплутаними. Зрештою, корупцію неможливо «перемогти». Інституційна корупція, пов'язана з державними службовцями будь-якого типу, існує в кожній країні і буде завжди. Що можна зробити, так це зменшити цю корупцію до керованого рівня, щоб вона не деформувала урядові, економічні чи соціальні взаємодії.

Коли справа доходить до розмов про корупцію, ті з нас, кому пощастило жити в найрозвиненіших демократіях світу, також можуть бути винними в невинуватій самовпевненості, коли ми розглядаємо проблеми в таких країнах, як Україна. Нещодавно опубліковане дослідження вашингтонського аналітичного центру Global Financial Integrity документує, як нерухомість США стала «мрією kleптократа», надійним притулком для відмивання мільярдів доларів брудних грошей, зокрема, з України [5-7].

Тим часом, поєднання законів США, що регулюють лобіювання, і тих, що регулюють політичні внески, дозволяє поведінку, яка іноді може виглядати підозріло як хабарництво. Тож, можливо, трохи смирення доречно, коли ми розробляємо рекомендації Україні. Тим не менш, через низку складних історичних факторів офіційна корупція в Україні, безсумнівно, є високою. Так само очевидно, що в інтересах України та західних партнерів країни сприяти зниженню цього рівня.

Корупцію можна значно зменшити, якщо вирішувати три проблеми одночасно. Це означає:

- ✓ впровадження повноцінної системи запобігання корупції;
- ✓ забезпечення державних службовців належною оплатою праці;
- ✓ створення ефективної адміністративної та кримінально-правової системи покарань.

Деякі з цих питань вже принаймні частково вирішені. Типові кодекси професійної етики для українських відомств були розроблені більше десяти років тому, але не були повністю прийняті, тоді як орган, який буде реєструвати та адмініструвати систему фінансових декларацій для державних службовців, був створений, незважаючи на лютий і постійний спротив. Ці недоліки необхідно усунути, а також розробити та прийняти ряд інших додаткових профілактичних заходів [5-7]. Водночас, наразі все це зробити досить складно.

Війна, що вирує в Україні, суттєво вплине на багато важливих особливостей життя в країні, Європі та світі. Через конфлікт Європа та решта світу скочуються до нової ери холодної війни з новою залізною завісою, яка – хоча й менш відчутна, ніж її попередник у минулому столітті – розділяє багато інших країн. Окрім цієї геополітичної зміни катастрофічного масштабу, багато чого зміниться і в самій Україні. Оскільки масштаби корупції в усіх країнах впливають на їхній рівень демократії, ступінь соціальної несправедливості та дотримання ними верховенства права, будь-яке погіршення у сфері корупції має особливе значення для країни, яка також бореться за своє існування, як Україна.

Значна кількість науковців у своїх працях досліджують методичні, теоретичні та практичні основи способів виявлення та засобів боротьби з політичною корупцією: Бакуменко В. Д. Адміністративна реформа [2]; Банчук О. Запобігання і протидія корупції в органах місцевого самоврядування. Практичний посібник [3]; Бачинська І. С. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу [4]; Варналій З. С., Буркалецька З. С., Саєнко О. С. Економічна безпека України : проблеми та пріоритети зміцнення [5]; Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви. Економічна теорія та історія економічної думки [7]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» [8]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства відповідно до Кримінального процесуального

кодексу України» [9]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики» [10]; Індекс сприйняття корупції – 2020 : результати України [15]; Кінаш М. М. Корупція як соціальне негативне явище [16]; Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку – затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН [17]; Конвенція ООН проти корупції (ратифікована Законом України від [18]; Кохан Г.В. Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз [21]; Левчук А. О. Поняття, сутність корупції та корупційних правопорушень [23]; Луценко М. М., Щербина Л. І. Корупція в Україні: сучасний стан і проблеми протидії [24]; Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) [25]; Михненко А. М., Руснак О. В., Мудров А. М. та ін Запобігання та протидія корупції [26]; Пірен М., Ребкало В. Запобігання корупції в системі політико-владних відносин сучасного українського суспільства [29]; Рогульський С.С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні [36]; Стогова О. В. Люстрація як передумова ефективно боротьби з корупцією [37]; Трепак В.М. Особливості дефініції поняття «корупція». Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ [38]; Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні [41]; Шведова Г.Л. Окремі питання характеристики суб'єктів корупційних злочинів: політикокримінологічний аспект [42]. Водночас, багато питань потребує подальшого дослідження.

Загалом, жодна обставина не є більш сприятливою для існування та розвитку корупції, ніж збройний конфлікт: державні системи соціального контролю – правоохоронна та судова – неспроможні виконувати свої основні функції; за відсутності основних благ, таких як їжа, ліки тощо, зростає рівень хижацької поведінки та нехтування правовими нормами та етичними принципами; і ніколи не приділяється достатньо уваги боротьбі з корупцією під час конфлікту та подальшого постконфліктного хаосу. Відповідно наразі особливо уважно потрібно зосередитися на боротьбі з корупцією.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СПОСОБІВ ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З ПОЛІТИЧНОЮ КОРУПЦІЄЮ

Аналіз способів виявлення та засобів боротьби з політичною корупцією показує значні зміни за останні роки. Що стосується сприйнятого рівня корупції, то Україна повільно покращувала свій рейтинг в Індексі сприйняття корупції Transparency International з рейтингу 1,51 із можливих 10 балів у 2000 році до рейтингу 33 із можливих 100 балів у 2020 році.

Очевидно, що жителі України вірять, що ситуація покращується, але також і те, що вона покращується дуже повільно, оскільки рейтинг індексу 2020 року 33 нижчий, ніж у Албанії (36), Боснії та Герцеговини (35), Вірменії (49), Грузії (56) і Казахстану на 38. Сучасний стан розвитку корупції в Україні представлено на рисунку 2.1.

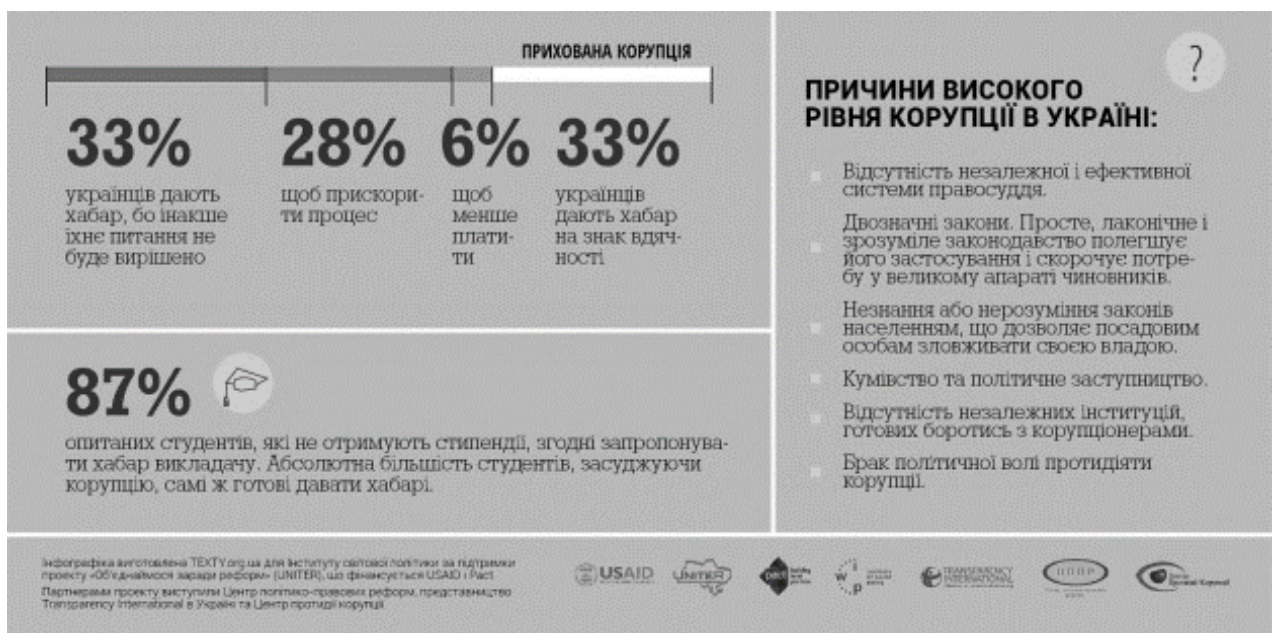
Рис. 2.2. Стан розвитку корупції в Україні

Джерело: дані Центру протидії корупції

Що стосується достовірних даних, тобто питання про те, який відсоток населення минулого року вдавався до хабарництва, щоб отримати необхідну послугу, Барометр глобальної корупції Transparency International свідчить: в Україні цей відсоток становив 37% населення в 2014 та 38% у 2020 р, що означає, що корупція на низькому рівні трохи зростає. Порівняння з іншими країнами знову показує тривожну ситуацію. Згідно з опитуванням 2020 року, відсоток осіб із вищезазначених країн, які давали хабарі, був таким: Албанія – 34%, Боснія і Герцеговина – 24%, Вірменія – 27%, Грузія – 7% [47].

Під тиском міжнародного співтовариства Україна створила кілька спеціалізованих антикорупційних установ для розслідування, кримінального переслідування та розгляду справ про корупцію на високому рівні, зокрема Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП) та Вищий антикорупційний суд (ВАКС).

Всупереч очікуванням багатьох осіб, які приймають рішення в країні, ці інституції почали ефективно функціонувати, і, як контрзахід, майже весь політичний істеблішмент доклав негайних зусиль, щоб уповільнити, якщо не повністю вивести з ладу їхнє функціонування. Водночас, незважаючи на усі заходи, рівень корупції залишається високим (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Причини високого рівня корупції в Україні

Джерело: дані Центру протидії корупції

Заходи проти цих інституцій варіювалися від незрозумілих рішень Конституційного Суду до залучення інших державних органів проти антикорупційних структур і навіть до наклепницьких кампаній проти цих структур та їх керівників.

Загалом можна зробити висновок, що за останні десятиліття не відбулося помітних покращень у боротьбі з корупцією, ані на рівні сприйняття корупції, ані в житті українського народу. Навіть коли відбулися певні позитивні зрушення, корупціонери в усіх трьох гілках влади та на всіх рівнях розпочали злагоджену кампанію, щоб зберегти ситуацію, яка була раніше: непрозорою та корумпованою, забезпечуючи тим самим безкарність винних.

У процесі дослідження встановлено, що найвагомими ризиками в закупівлях України визначено:

- ✓ свідоме обмеження конкуренції;
- ✓ упереджене втручання посадових осіб в процес закупівель з метою надання несправедливої переваги певній компанії;
- ✓ переможці торгів, які мають акціонерні або інші ділові стосунки з політично відомою особою/особами в країні;
- ✓ міністерства дозволяють некваліфікованим або ворожим державним постачальникам виграти та/або виконати контракт;
- ✓ є умови контракту, які помітно відрізняються від галузевих та/або ринкових норм;
- ✓ є компанії з історією антиконкурентної поведінки, які отримують контракти.

Істотного прогресу у викоріненні корупції неможливо досягти без цілеспрямованої реформи потужних інституцій, які все ще зберігають корупцію. Замість того, щоб намагатися виправити все відразу, уряд України та міжнародні партнери повинні зосередитися на реформі системи правосуддя, особливо прокуратури та судів. Зміни там потрібно починати зверху. Ще одна важлива мета – продовжити очищення правил, що регулюють роботу українського парламенту, фінансування партій і виборче законодавство.

Нові антикорупційні агенції можуть бути ефективними, але не повинні розглядатися як панацея, а умови ЄС не повинні залежати від їх ефективності. ЄС повинен зробити свої умови менш залежними від технічних орієнтирів і більш політичними, базуючи їх на загальній оцінці реального прогресу в боротьбі з корупцією.

Це все важливо робити, адже протягом багатьох років Україна мала більше спільного з державами Африки чи Латинської Америки, ніж з іншими частинами Європи. Бізнес і політика злилися, верховенство права було слабким, і майже всі транзакції, від візиту до лікаря до управління бізнесом і проведення політичної кампанії, призвели до неофіційних податків або орендної плати. Офіційні політичні та бюрократичні посади утримуються на основі залежності від могутніх господарів, які стягують ренту та виплачують доходи членам своїх мереж, тим самим позбавляючи державу доходів на кожному етапі.

Результатом стала слабка культура обслуговування населення, тоді як прості українці навчилися навичкам самозабезпечення та сприймають державу більше як хижака, ніж як постачальника суспільних благ. Водночас суспільство погано розуміє, де починається і де закінчується корупція. Багато українців визнають, що повсякденне хабарництво – це спосіб досягти результату.

Цю систему похитнули, але не зламали Євромайдан 2013–2014 років і падіння режиму Віктора Януковича.

Комплексне опитування, проведене Київським міжнародним інститутом соціології наприкінці 2020 року, показало, що українське населення спантеличене корупцією: багато людей вірять, що вона погіршується, а звичайні громадяни також менш схильні давати добровільні хабарі, ніж у минулому [47].

Ці парадоксальні висновки можна частково пояснити атмосферою більшої прозорості, яка покращила знання громадськості про корупцію. «Україна – найбільш відкрита країна в Європі», – сказала в інтерв'ю відома антикорупційна активістка Дар'я Каленюк щодо висвітлення питань корупції в ЗМІ. Журналісти-розслідувачі та організації громадянського суспільства, такі

як Центр протидії корупції, взяли на себе ініціативу в публічній боротьбі з корупцією та ефективно співпрацювали з кількома діячами-реформаторами в уряді та західними партнерами України сучасні методи боротьби.

У той же час, у боротьбі з великою корупцією, яка визначається як зловживання провідними посадовими особами своїм державним становищем для особистого збагачення, немає особливого приводу для святкування, а тому немає демонстраційного ефекту, який би викликав довіру у суспільства. Навіть високопоставленим членам дискредитованого режиму Януковича поки що вдалося уникнути судового переслідування.

Результати антикорупційних зусиль в Україні неоднозначні, і громадські очікування в цій сфері, безумовно, занадто високі. Але і ЄС, і український уряд погано повідомляють про те, що вони зробили та планують зробити. Неспроможність добре спілкуватися з громадськістю несе ризик передачі антикорупційного порядку денного політикам-популістам із власними пріоритетами.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СПОСОБІВ ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З ПОЛІТИЧНОЮ КОРУПЦІЄЮ

Як видно вище, незважаючи на зусилля українського уряду та його міжнародних партнерів, українські збройні сили могли бути не в найкращій формі, коли російське вторгнення почалося 24 лютого 2022 року. Кожна війна приносить хаос і, окрім спричинення втрат людських життів і нескінченних страждань, воно також впливає на інші сфери життя, включаючи корупцію. Під час збройних конфліктів, особливо коли нації борються за своє виживання, боротьба з корупцією ніколи не є пріоритетом. Водночас, це має бути пріоритетом також.

Зрозуміло, що всі людські та матеріальні ресурси задіяні на захисті країни, а важливі лише досягнення військових у відбитті ворога та захисті міст, селищ і сіл країни від нападу. Ніхто не очікує, що країни, які зазнали вторгнення, будуть особливо залучені до запобігання та придушення корупції, якщо взагалі будуть, хоча це не потрібно повністю ігнорувати, якщо частини країни та/або уряд все ще функціонують нормально.

Так відбувається сьогодні в Україні, і ситуація також характеризується значним обсягом надходження військової, гуманітарної та фінансової допомоги з-за кордону. У той час як країна має зосередитися головним чином на своїх військових зусиллях, уряд у Києві також має зосередити певну увагу на створенні надійної структури для ефективного протистояння надходженню іноземної допомоги, щоб забезпечити її розподіл і доставку тим, хто верствам населення та військовим силам, які найбільше цього потребують – завдання, яке було б серйозним викликом навіть у мирний час. Немає сумніву, як і в будь-якій іншій країні під час збройного конфлікту, що деякі особи будуть використовувати цю ситуацію для отримання особистої вигоди. На жаль, будучи зайнятим захистом країни, уряд може розраховувати лише на незначний успіх у боротьбі з діяльністю спекулянтів війни.

Припущення щодо депріоритезації антикорупційних зусиль України підтверджено єдиним опитуванням щодо антикорупційної діяльності в країні під час поточної війни. Опитування було проведено в першій половині квітня 2022 року, і хоча було отримано лише 169 відповідей¹⁵ від антикорупційних експертів у країні, результати опитування дуже промовисті:

З моменту вторгнення 93% експертів з боротьби з корупцією залишилися в країні і лише 7% виїхали,

47% експертів з питань боротьби з корупцією відчують особисту небезпеку через продовження боротьби з корупцією під час конфлікту,

84% експертів-антикорупціонерів покинули свою антикорупційну діяльність через війну,

5% антикорупціонерів втратили роботу через війну[47].

На щастя, державні антикорупційні органи, в основному НАБУ, САП та Національна комісія з питань запобігання корупції (НАЗК), залишилися інституційно недоторканими. Однак через залучення їх персоналу до збройних сил вони були змушені скоротити свою діяльність. Для того, щоб після війни швидко досягти довоєнного рівня залучення антикорупційних органів та експертів, Україні знадобляться рішучі та негайні зусилля, щойно війна закінчиться – якщо не раніше.

Будь-яка війна колись закінчується, і залишається сподіватися, що нинішня війна в Україні скоро повністю закінчиться. Як наслідок недостатньої уваги до корупції під час збройного конфлікту, рівень корупції в постраждалій країні незмінно зростає, і це не закінчується із завершенням бойових дій. Навпаки, широкий набір додаткових корупційних ризиків зазвичай присутній у післявоєнних державах, серед яких Україна може очікувати таких:

Проблеми спроможності: Постконфліктні країни часто стикаються з втратою своєї антикорупційної інфраструктури та навченого персоналу, що є важливим дефіцитом за обставин, коли масовий приплив міжнародної допомоги спрямований на прискорення відновлення країни. Тиск щодо швидкої виплати великої суми допомоги та сумнівний рівень спроможності держави

ефективно поглинати та використовувати величезний приплив іноземної допомоги прозорим і підзвітним способом завжди створює стимули для корупції та пошуку прибутку;

Відсутність політичної волі. Завжди виникає питання, коли уряд постконфліктної країни усвідомлює, що окрім усіх інших зусиль із відновлення, боротьбу з корупцією також потрібно відновити. Навмисне чи ненавмисне зволікання з цим може призвести до непоправних наслідків для країни та її антикорупційної системи;

Спадщина довоєнної та воєнної корупції: післявоєнні країни регулярно успадковують моделі корупції, які існували до війни, а також ті, що виникли під час збройного конфлікту;

Слабке верховенство права: там, де є дуже низький рівень участі з боку правоохоронних органів у конкретній місцевості внаслідок війни чи з будь-якої іншої причини, корупція та зловживання владою стають видами діяльності, що характеризуються низьким ризиком для злочинців бути спійманим і з високою ймовірністю отримати значні прибутки.

Крім схильних до корупції сфер, які існували до війни, Україна може зіткнутися з ризиками в ряді нових сфер після закінчення конфлікту:

Програми реконструкції: відновлення зруйнованої або пошкодженої інфраструктури передбачає масштабні будівельні проекти, і часто бракує прозорості в контрактах, грошових витратах тощо. У багатьох країнах системи державного бюджету та фінансового управління не в змозі впоратися з новими виклики, що посилюють корупційні ризики, пов'язані із закупівлями для масштабних інфраструктурних проєктів;

Внутрішні державні інституції: окрім захоплення державою багатьох державних інституцій до початку військових дій, централізований ланцюжок командування, необхідний під час війни, також може призвести до захоплення державою багатьох інших інституцій;

Розподіл гуманітарної допомоги. Розподіл допомоги жертвам також може бути сприйнятливим до корупції, оскільки передбачає застосування

різних рівнів дискреційних повноважень у процесі прийняття рішень щодо розподілу допомоги.

Після війни бойовий дух населення поступово згасає, і люди повертаються до звичайних повсякденних справ. Незважаючи на те, що вони розуміють, що уряд зайнятий зусиллями з відновлення і не може негайно та повною мірою зайнятися іншими сферами, вони надзвичайно чутливі до появи корумпованих осіб, яким вдається наживатися на війні та її звірствах. Це врешті-решт змушує уряди знову задіяти сферу боротьби з корупцією; інакше їхні нещодавні військові досягнення можуть бути затьмарені їхнім післявоєнним невіглаством щодо зростаючої корупції.

Теоретично на ефективність антикорупційних заходів післявоєнної влади можуть сприятливо вплинути такі обставини:

Визнання реального масштабу проблеми;

Пристосування антикорупційної діяльності до існуючих форм корупції,

Переслідування «низьких плодів»: як населення, так і уряди вкрай потребують швидких перемог у боротьбі з корупцією – щоб покращити моральний дух і показати, що верховенство права знову функціонує;

Підтримка борців проти корупції та острівців доброчесності, щоб довести, що уряд серйозний і здатний боротися з корупцією;

Зміцнення державних структур.

Щодо дій, необхідних для відновлення боротьби з корупцією, науковці зазвичай згадують боротьбу з безкарністю, зміцнення систем управління фінансами, посилення державного управління та підзвітності уряду, а також боротьбу з корупцією у сфері реконструкції/наданні допомоги.

Україна вийде з війни в ситуації, коли її антикорупційна інституційна база буде слабшою, ніж була до війни. Також в країні стане менше експертів-антикорупціонерів, і вона, якщо країни дотримаються своїх обіцянок щодо відновлення України, буде буквально завалена іноземною матеріально-фінансовою допомогою. Існує ще один важливий елемент, який також впливатиме на корупційний ландшафт країни після війни: прийнятність

корупції як можливого засобу вирішення проблем буде принаймні такою ж високою, як і до війни, особливо щодо високого рівня. корупція.

Підсумовуючи, можна сказати, що після війни Україна зіткнеться зі значно підвищеними корупційними ризиками з послабленням антикорупційної бази. У цьому немає нічого нового; це траплялося в кожній країні, яка коли-небудь брала участь у збройному конфлікті. Тому надзвичайно важливою є відповідь на запитання: що має зробити Україна та її міжнародні партнери, щоб країна, переживши війну, не стала жертвою корупції?

Як передумова для успішної боротьби з корупцією, спеціалізовані українські антикорупційні відомства мають почати функціонувати на повну потужність якнайшвидше: шляхом повернення своїх співробітників з полів боїв, набору необхідного нового персоналу та переходу від воєнного режиму у режим боротьби з корупцією.

Оскільки громадянське суспільство в Україні є надзвичайно важливим і потужним гравцем у боротьбі з корупцією, його участь у цих заходах, а також його повернення до «нормального життя» буде надзвичайно важливим.

Однак неурядові організації просто не зможуть досягти свого довоєнного рівня діяльності без значного фінансового внеску з боку внутрішніх і міжнародних донорів, багато з яких припинили своє фінансування під час війни. Навіть якщо необхідні кошти будуть доступні, потрібно знайти спосіб залучити неурядових антикорупційних експертів, які через війну були змушені залишити свою антикорупційну діяльність. Актуальним при цьому є світовий досвід.

Світовий досвід подолання корупції представлено на рисунку 3.

На додаток до існуючих корупційних ризиків, відновлення країни та надходження гуманітарної допомоги неминуче посилять апетити кількох осіб як в Україні, так і за кордоном, які бажають скористатися ситуацією та отримати з неї вигоду. Тому вирішальне значення матиме те, як будуть організовані обидва види діяльності – розподіл гуманітарної допомоги та відбудова країни.

Рис. 3.1. Світовий досвід подолання корупції

Джерело: дані Центру протидії корупції

Прості, зрозумілі та абсолютно прозорі механізми в обох сферах необхідно розробити у співпраці між міжнародними донорами та українським урядом. Без винятку, з самого початку потрібно буде чітко визначити, які частини уряду та які інші організації відповідають за яку частину операції, від прийняття допомоги чи грошей на реконструкцію до прийняття рішень щодо того, де, коли та для чого на які цілі будуть витрачені кошти допомоги чи реконструкції, аж до розподілу та остаточного витрачання грошей. Для кожної з організацій, що займаються розподілом гуманітарної допомоги та відновленням країни, буде абсолютно необхідно мати експертів з боротьби з корупцією, які братимуть участь у повсякденній діяльності та відповідатимуть не керівникам цих організацій допомоги, а натомість керівники власних, антикорупційних організацій.

У найважливіших організаціях (тих, що мають справу з найбільшими порціями допомоги чи грошей) експерти повинні бути або спеціалізованими представниками громадянського суспільства, або іноземних донорів, або обох. Національна комісія з питань запобігання корупції може відігравати важливу

роль у цій діяльності, забезпечуючи узгодженість підходу та впровадження узгоджених принципів.

На додаток до звітів про використання допомоги або грошей на реконструкцію, регулярні звіти з таких питань, як належне управління, прозорість і доброчесність також повинні бути підготовлені, доведені до відома уряду/міжнародної спільноти та опубліковані. Щоб забезпечити дотримання цих зобов'язань, міжнародним донорам потрібно буде запровадити та застосувати суворі умови. Якщо ні, то корупційна спокуса буде просто надто сильною.

Корупція в Україні – це система, яка була призупинена протестами Євромайдану, але вижила та, певною мірою, скорочена. Лікування корупційної культури в суспільстві обов'язково є довгостроковим процесом і вимагає прищеплення впевненості у верховенстві права серед широкої громадськості. Це відбуватиметься зі зміною судової системи та державного управління та через освіту молодого покоління.

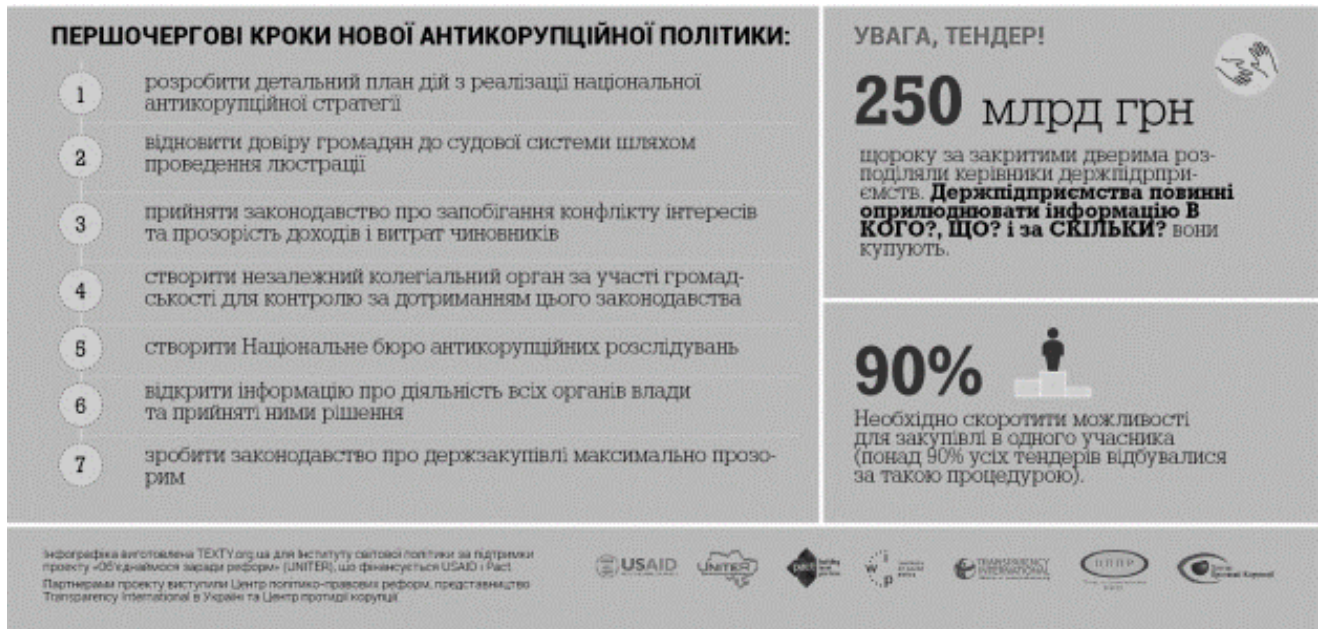
Однією з основних проблем є фінансування. З 2014 року Україна була змушена виділяти надзвичайно велику частину своїх обмежених ресурсів на військові дії, причому понад 5% ВВП щорічно витрачається на захист країни від російської агресії. Частка цих коштів зростає.

Україні потрібна фінансова допомога протягом приблизно п'яти років, щоб покращити зарплати та виплати державним службовцям. Одним із яскравих прикладів цієї тенденції на практиці є Сінгапур, який платить своїм державним службовцям найвищого рангу високі заробітні плати та вимагає відповідної віддачі.

Правоохоронні органи України та вся її правова система потребують реформування, починаючи з того, що відбувається в юридичних школах. Різні великі та маленькі будівельні блоки вже встановлені. Серед них НАБУ, новий антикорупційний суд країни, відділ генеральної інспекторської служби в Офісі генерального прокурора, а також управлінська та організаційна перевірка

Генеральної прокуратури, яку проводить Price water house Coopers. Зараз найгостріша ситуація з судовою системою.

Перспективні напрями подолання корупції представлено на рисунку 4.

Рис. 3.2. Напрями подолання корупції

Джерело: дані Центру протидії корупції

Перешкоди для зменшення корупції в Україні значні, але не непереборні. Окремі західні країни та різноманітні західні інституції намагалися реалізувати численні ініціативи, проекти та заходи, щоб спробувати допомогти, але хоча були окремі успіхи, загальні результати були незначними. Відповідно багато наразі ще потрібно зробити.

ВИСНОВКИ

Дискусії про боротьбу з корупцією іноді можуть бути дещо заплутаними. Зрештою, корупцію неможливо «перемогти». Інституційна корупція, пов'язана з державними службовцями будь-якого типу, існує в кожній країні і буде завжди. Що можна зробити, так це зменшити цю корупцію до керованого рівня, щоб вона не деформувала урядові, економічні чи соціальні взаємодії.

У найближчій перспективі потрібно більше успіхів у боротьбі з великою корупцією, вчиненою високопосадовцями, щоб створити демонстраційний ефект. Судова влада, прокуратура і парламент зокрема все ще залишаються осередками старих корупційних практик. Пріоритетом має бути реформа цих інституцій згори. Якщо дозволити культурі корупції вижити і навіть процвітати, це може дискредитувати реформаторський проект в Україні в цілому та його проєвропейський вектор.

Створення спеціальних антикорупційних органів має як плюси, так і мінуси. Тепер, коли такий підхід застосовано, важливо зробити так, щоб ці органи стали ключовими інституціями системи, а не лише її додатками. Але стратегія ЄС не повинна надто покладатися на нові агентства, які створені в Україні. Щоб допомогти впоратися з поширеною культурою корупції в Україні, ЄС повинен протистояти спокусі зробити свою політику залежною від технічних орієнтирів і повинен рішуче пам'ятати про загальну політичну картину українського суспільства.

У процесі дослідження встановлено, що значні корупційні ризики є у закупівлях, найвагомішими ризиками в закупівлях України визначено:

- ✓ свідоме обмеження конкуренції;
- ✓ упереджене втручання посадових осіб в процес закупівель з метою надання несправедливої переваги певній компанії;
- ✓ переможці торгів, які мають акціонерні або інші ділові стосунки з політично відомою особою/особами в країні;

- ✓ міністерства дозволяють некваліфікованим або ворожим державним постачальникам виграти та/або виконати контракт;
- ✓ є умови контракту, які помітно відрізняються від галузевих та/або ринкових норм;
- ✓ є компанії з історією антиконкурентної поведінки, які отримують контракти.

Сьогодні Україна перебуває в дуже складній ситуації, і країна, її народ і влада заслуговують на всю можливу допомогу. Однак об'єктивно приплив іноземної допомоги також збільшує ризики корупції. Хоча Україну не можна звинувачувати ні у війні, ні у підвищенні корупційних ризиків, боротьба з корупцією в країні – це виключно відповідальність її уряду.

Уряд має підготувати країну до боротьби з корупцією відразу після війни або навіть раніше, а також готову протистояти як старим, так і новим корупційним ризикам.

Однією з основних проблем є фінансування. З 2014 року Україна була змушена виділяти надзвичайно велику частину своїх обмежених ресурсів на військові дії, причому понад 5% ВВП щорічно витрачається на захист країни від російської агресії.

Підсумовуючи, можна сказати, що після війни Україна зіткнеться зі значно підвищеними корупційними ризиками з послабленням антикорупційної бази. У цьому немає нічого нового; це траплялося в кожній країні, яка коли-небудь брала участь у збройному конфлікті. Тому надзвичайно важливою є відповідь на запитання: що має зробити Україна та її міжнародні партнери, щоб країна, переживши війну, не стала жертвою корупції? Як передумова для успішної боротьби з корупцією, спеціалізовані українські антикорупційні відомства мають почати функціонувати на повну потужність якнайшвидше: шляхом повернення своїх співробітників з полів боїв, набору необхідного нового персоналу та переходу від воєнного режиму у режим боротьби з корупцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антикорупційне законодавство України. – К. : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2009. – 16 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://savran-rda.odessa.gov.ua/Web_savran-rda/Arhiv/1.pdf.
2. Бакуменко В. Д. Адміністративна реформа / В. Д. Бакуменко, С. О. Кравченко // Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 8: Публічне врядування / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2011. – С. 21–23.
3. Банчук О. Запобігання і протидія корупції в органах місцевого самоврядування. Практичний посібник / О. Банчук ; Швейц.-укр. проект “Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO”. – К. : Софія-А, 2012. – 88 с.
4. Бачинська І. С. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу. Ефективність державного управління. 2012. Вип. 32. С. 377-382.
5. Варналій З. С., Буркалецька З. С., Саєнко О. С. Економічна безпека України : проблеми та пріоритети зміцнення : монографія. Київ : Знання України, 2011. 299 с.
6. Виховання доброчесності та зниження ризиків корупції. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2018. 252 с.
7. Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви. Економічна теорія та історія економічної думки. 2015. № 3(165). С. 8-16. 12. Серьогін С. Соціальна сутність корупції в органах державної влади. Актуальні проблеми державного управління. 2010. Вип. 2. С. 130-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2010_2_39
8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» від 14 жовтня 2014 р. № 1701-VII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.

9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 16. 05. 2013 р. № 245-VII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>

10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики» від 14. 05. 2013 р. № 224-VII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.

11. Закон України «Про запобігання корупції» від 14. 10. 2014 р. № 1700-VII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>. 8. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14. 10. 2014 р. № 1698-VII, його завдання. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.

12. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 рр.» від 14. 10. 2014 р. № 1699-VII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>

13. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» (№ 3206-VI від 07. 04. 2011 р.). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>

14. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р. № 2493-III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>

15. Індекс сприйняття корупції – 2020 : результати України. URL: <https://nabu.gov.ua/en/openoffice/biblio/sociologiya/indeks-spriynyattyakorupciyi-2020-rezultati-ukrayini>.

16. Кінаш М. М. Корупція як соціальне негативне явище. Форум права. 2012. № 4. С. 458-463.

17. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку – затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року

№ 34/169. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_282

18. Конвенція ООН проти корупції (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 251-V) [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

19. Конституційна реформа в Україні: перебіг, стан і перспективи. Аналітична доповідь Центру Разумкова. — Національна безпека і оборона, 2007, № 1.

20. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року із змінами, унесеними згідно із Законом № 2222-1У від 08. 12. 2004 р., ВВР, 2005, №2, ст. 44;

21. Кохан Г.В. Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз : монографія / Г. В. Кохан. – К. : НІСД, 2013. – 232 с

22. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією № ETS 173 від 27 січня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_101

23. Левчук А. О. Поняття, сутність корупції та корупційних правопорушень. Юридичний бюлетень. 2019. Вип. 9. С. 171-177.

24. Луценко М. М., Щербина Л. І. Корупція в Україні: сучасний стан і проблеми протидії. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 15(2). С. 142-145.

25. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) / М.І. Мельник. – К.: Юридична думка, 2004. – 400 с.

26. Михненко А. М., Руснак О. В., Мудров А. М. та ін Запобігання та протидія корупції: навч. посібник / за ред. А. М. Михненка. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. 667 с.

27. Міжамериканська конвенція проти корупції, прийнята на третьому пленарному засіданні ООН 29 березня 1996 року / Матеріали міжнародного семінару «Антикорупційні розслідування та стратегія попередження корупції»

(Київ, 15-16 травня 2002 року). – К, 2002. – с. 68-78.

28. Пайєтт Д. Українська корупція страшніше російських танків. UkrMedia інтернет-газета. URL: <https://ukr.media/politics/238369/>.

29. Пірен М., Ребкало В. Запобігання корупції в системі політико-владних відносин сучасного українського суспільства. Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. 2011/2. № 4. С. 191-200.

30. Політична корупція як явище: підходи до визначення. Аналітична доповідь Разумкова. — Національна безпека і оборона, 2009, № 7, 90 с.

31. Права человека : Международный сборник договоров. Нью-Йорк: ООН, 1989. 474 с. 23. Довідковий документ про міжнародну боротьбу з корупцією : підготовлений Секретаріатом ООН, № 169/14. Каїр : ООН, 1995. 47 с.

32. Практичні заходи боротьби з корупцією затверджені резолюцією Конгресу ООН з попередження злочинності та поведження із злочинцями в Гавані 27 серпня – 7 вересня 1990 року //[Електронний ресурс]: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_785/conv

33. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014. №1700-VII. Чинний зі змінами. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n25>

34. П'ясецька-Устич С. В. Теоретичні аспекти аналізу корупції як системного явища в сучасній українській економіці. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 28-1. С. 19-26.

35. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи 1516 (2001). Фінансування політичних партій / Лабораторія законодавчих ініціатив. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parlament.org.ua/index.php?action=publication&id=8&ar_id=147&iar_id=180&as=2

36. Рогульський С.С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні: дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.07 / Київський національний університет імені Т. Шевченка. – К., 2005. – 187 с.

37. Стогова О. В. Люстрація як передумова ефективно боротьби з корупцією. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. 2016. Вип. 1(13). С. 167-178.

38. Трепак В.М. Особливості дефініції поняття «корупція». Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 4. С. 181-194. 21. Мартинов Д. Ю., Обушна Н. І. Феномен корупції в системі публічного управління: теоретичні аспекти наукового дискурсу. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1720>

39. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102

40. Чемерис І.В. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління / І.В. Чемерис // Стратегічні пріоритети. - 2009. - №3(12). - С. 110-118.

41. Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. Питання боротьби зі злочинністю. 2014. Вип. 28. С. 69-78

42. Шведова Г.Л. Окремі питання характеристики суб'єктів корупційних злочинів: політикокримінологічний аспект / Г.Л. Шведова // Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили : наукові праці. – Миколаїв, 2006. – Т. 69. – Вип. 56: Політичні науки. Правознавство.

43. Friedrich C. J. The Pathology of Politics: Violence, Betrayal, Corruption, Secrecy, and Propaganda. N.Y.: Harper &Row, 1972. 287 p.

44. Huntington S. Modernization and Corruption. Political Order in Changing Societies. New Haven, Conn: Yale University Press, 1968. 488 p.

45. Klitgaard R., Maclean-Abaroa R., Lindsey Parris H. Corrupt Cities: A Practical Guide to Cure and Prevention. ICS Press and World Bank Institute, 2000. 162 p.

46. Leyes C. What is the Problem About Corruption? Journal of Modern African Studies. 1965. Vol. 3. № 2. P. 215-230.

47. Transparency International Progress Report: Enforcement of the OECD Anti-Bribery Convention // [Электронный ресурс]: http://files.transparency.org/content/download/1923/12702/file/2015_ExportingCorruption_OECDProgressReport_EN.pdf